

Горан Н. Зељић¹

Универзитет у Београду, Учитељски факултет

Љубица Д. Весић

Универзитет у Београду, Учитељски факултет

Оригинални
научни рад

Римске бројке у насјави и ірамајичким и іравойисним іриручницима срјскоі језика

Резиме: Правойисном нормом одређено је да се римске бројке (бројеви) уіоіредљавају за означавање редних бројева и да іредсјављају семанјички еквиваленји арайским бројкама са іјачком, односно редним бројевима као бројевној врсји. Следсјивено іјоме, іравойисном нормом се одређује да се, за разлику од арайских бројки, уз које је одавезна іјачка да би се исјакло да се њима означава редни број (12. = дванаесји; 12 = дванаесји), код римских бројки іјачка не іише (нјр. XLVI ФЕСТ = 46. ФЕСТ). Имајући іјо у виду, ауіори су као циљ рада исјакли іроверу засјуйљеносји римских бројки у сисјему бројевних врсја у релеванјним іравойисним и ірамајичким іриручницима (од Белићевоі и Мајичиних іравойиса до Норматјивне ірамајичке) и іонудили решења којима ће се реіулисати њихов норматјивни сјатјус и месјо у насјави іравойиса и ірамајичке срјскоі језика. У раду ће бији анализирани и резултатји које су іосјили кандидати на іријемном исјију на Учијелском факултету у Беоіраду 2017. іодине на задацима који су били іосвећени іознавају римских бројки. Узорак је чинило ірисја осамдесетј и шесји кандидати на обама смеровима. Исјраживање іреба да іокаже у којој мери су знања која ученици сјичу насјавом іравойиса довољна за јасно разликовање функционалне маркираносји римских бројки (с једне сјране, као језичких, а, са друје, као мајемајичких знакова).

Кључне речи: срјски језик, іравойис, бројевна врсја, редни број, бројка.

¹ goran.zeljic@uf.bg.ac.rs

Copyright © 2019 by the authors, licensee Teacher Education Faculty University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

Увод

У оквиру бројевних врста римске бројке представљају нумеричке ознаке за редне бројеве, те чине бројчану варијанту уз арапске бројке са тачком. Разматрајући питање употребе тачке уз арапске и римске бројке, М. Пешикан наводи да је правописним приручником из 1960. године направљен својеврсни компромис између српске (нема тачке ни после арапске ни после римске бројке) и хрватске традиције (тачка у оба случаја), па је тако установљено правило да се после римских бројки/бројева не пише тачка јер означавају редне бројеве (Pešikan, 1987: 111), а уз арапске се тачка ставља (чиме се онда такав број схвата као редни, а без тачке као основни). Каснија издања правописа на обема странама неговала су ову разлику (*Pravopis srpskoga jezika*, 1993: 225; *Pravopis srpskoga jezika*, 2010: 100; *Hrvatski pravopis*, 2011: 116; *Hrvatski pravopis*, 2013: 86). Овако одређене, римске бројке су функционално маркиране, односно јављају се као језичке јединице. Друга сфера њихове употребе јесте у домену математике. Ово функционално двојство није својствено само римским бројкама. Ако останемо у оквиру правописа и математике (и шире природних наука), двојачко се нормирају нпр. курентне и верзалне скраћенице којима означавамо мерне јединице. Тако стандарднојезичка норма прописује да се скраћенице за мерне јединице могу писати на обама писмима (латиницом и ћирилицом), те без тачке или са њом, а код неких скраћеница могуће је и као треће решење и једно и друго: $i/i.g = iрам$. Супротно, наши ученици се у математичким уџбеницима сусрећу са математичком нормом којом је прописано писање скраћеница латиницом и у оквиру ћириличног текста. Управо зато, наше истраживање ће се кретати у двама правцима; први, теоријски, у коме ћемо испитати граматичку и правописну литературу, и други, емпиријски, у коме ћемо проверити да ли кандидати на основу резултата које су постигли на пријемном испи-

ту на Учитељском факултету у Београду на задацима посвећеним римским бројкама препознају различите домене употребе ових бројевних јединица.

Методолошки оквир истраживања

Циљ

Циљ спроведеног истраживања био је да се у актуелној граматичкој и правописној литератури сагледају место и употреба римских бројки (цифара) у систему врста бројева.

Задачи

1. Анализирати заступљеност бројки (цифара) као семантичких еквивалената основним и редним бројевима исказаним речима у правописним и граматичким приручницима српског језика.
2. Утврдити да ли се у правописној и граматичкој литератури указује на различите домене употребе ових бројевних јединица.
3. Утврдити у којој мери свршени средњошколци познају римске бројке.

Методе, технике и инструменти истраживања

Формулисани циљ и задачи истраживања условили су да се планирано истраживање спроведе коришћењем дескриптивне методе. Примењена је техника анализе садржаја, а за прикупљање података протокол анализе документације.

Узорак истраживања

Анализом садржаја обухваћени су правописни приручници од Белићевог правописа из 1923. године до актуелних правописа Матице српске, М. Дешића и Р. Симића, те граматички уџбеници од четвртог до осмог разреда основне школе које је надлежно министарство одобрило за коришћење у настави, и то по три уџбеника за четврти, пети и осми разред, тј. у раз-

редима у којима су наставним планом и програмом² бројеви предвиђени за обраду или обнављање.

Анализа и интерпретација резултата истраживања

Римске бројке у правописној и грамаћичкој литератури

У грамаћичким приручницима мало пажње посвећено је могућности да се уместо бројевне речи користе бројке са истим значењем као економичнија варијанта. Тако ни у једној од анализираних општих граматика (Stevanović, 1991; Stanojčić, 2013; Piper-Klajn, 2013) нема ни арапских ни римских бројки. Јасно, аутори о томе не пишу, бавећи се првенствено врстама речи у оквиру морфологије, али је занимљиво да се бројчани еквиваленти јављају у самом тексту. Иван Клајн (Klajn, 2005) бројкама (цифрама) посвећује један део у оквиру редних бројева истичући њихову дистрибуцију, па се као бројке користе „или римски бројеви (пре свега за векове: у *XVIII* веку и сл.) или арапски с тачком на крају: *на 86. страни*“ (Klajn, 2005: 99). У свим анализираним удбеницима за четврти разред

налазимо и римске бројеве (најчешће у датумима, за обележавање месеци). У грамаћичкој литератури намењеној млађем школском узрасту налазимо и добре примере успостављања еквиваленције између речи, арапске и римске цифре (Zeljić, 2013).

У Табели 1 видимо да се римским бројкама бележе редни бројеви, а неписање тачке притом се посебно истиче (Dragičević, 2005: 57; Lompar, 2007: 52; Srdić, 2018: 89).

У осмом разреду, када се бројеви као врста речи могу јавити у оквиру обнављања градива и у оквиру правописних садржаја учених од петог до осмог разреда, у делу посвећеном интерпункцији, каже се да се тачка иза римских бројки не пише (нпр. 19. X 2009, III београдска гимназија; Lompar, 2011: 89).

У грамаћичким приручницима за средњу школу мало је примера да се редни бројеви пишу цифром, било арапском било римском. Такви примери могу се углавном наћи у вежбањима која прате лекцију о бројевима или о употреби тачке као правописног знака, а, када су римски бројеви у питању, најчешће се јављају као примери за обележавање датума или векова.

2 Наставни планови и програми на које се позивамо преузети су са сајта Завода за унапређивање образовања и васпитања 14. 9. 2015. године (<http://zuov.gov.rs/nastavni-planovi-i-programi>), пошто су у току писања рада (22. 4. 2018) одређени делови сајта били у процесу ажурирања.

Табела 1. Примери представљања редних бројева у драматичкој литератури.

Аутор		Примери		
		бројевна реч	Цифра	
			арапска	римска
четврти разред	Драгићевић, 2005.	други, четврти, осми, петнаести	3, 23, 2005.	III, XXIII, MMIV
	Жежељ Ралић 2018.	први, други, трећи, четврти, пети, дванаести, сто трећи	1, 4, 28, 65, 128, 1945.	III, VI, IX
	Маринковић 2006.	један, два, три, четири, десет, једанаест, деведесет, шестсто, први, други, трећи, четврти, десети, седамнаести, шездесети, двоје, троје, петоро	12, 36, 418, 1960, 2511	/
пети разред	Драгићевић, 2011.	троје, триста, три, двоје, пет динара, шест жена, осам села, двоје деце, петоро ученика, осморо младунаца, други разред, десеторица, шести пут, трећи дан итд.	5, 18, 20, 42, 142, 1996 (редни)	V
	Ломпар, 2007.	двадесет оловака, две ученице, двојица мушкараца, четворо ученика, петоро деце, двоје јагњаци, тридесет сличица, пет девојчица, нас троје, тројица, једанаесторо, први, други, педесет четврти итд.	400, 500, 600, 900, 22, 6. (оба редна)	II
	Срдић, 2018.	пет јабука, пета јабука, један, два, три, једанаест, дванаест, двадесет (и) један, сто, четиристо, хиљаду двеста четрдесет (и) три, двоје, троје, двадесеторо, двадесет (и) двоје, троје људи, четворо пилади, двојица, тројица, двадесет(и)тројица1, пето питање, тринаесто прасе.	5. питање, 10. ред, 13. прасе, 17. страна	VII, XXIV, L, MC
осми разред	Кликовац, 2011.	четири, четворе, четворо, четворица, пет, петоро, петорица петори	/	/
	Штасни, Добрић, 2011.	један, два, осамнаест, тридесет пет, први, други, тридесет трећи, стоти, двоје, троје, четворо, тридесет троје	/	/
	Ломпар, 2011.	/	19, 1952, 1993, 2009, 2010. Напомена: све као редни бројеви.	III, IX, X II

Табела 2. Примери представљања редних бројева у грамајичкој литератури за средњу школу.

Аутор	Примери		
	бројевна реч	Цифра	
		арапска	римска
Станојчић, Поповић 2011.	први, друга, седми, двадесет девето, двеста шездесет први	/	/
Ломпар, Антић 2014.	трећи, четврто, пети, прва, сто први, сто двадесет седми, хиљаду двеста тридесет четврти, тридесет, двехиљадити, двомилионити	/	/
Кликовац, Николић 2014.	двестоти, први, двехиљадити, двомилионити, пети, осми, девети, једанаести	2, 14, 1804, 21, 103, 600, 3000, 5.000.000, 11, 12, 13.	XIX, VIII, III

У правописној литератури римским бројкама се приступа са двају аспеката: а) кроз питање (не)писања тачке уз ове цифре и б) у вези са њиховом променљивошћу, тј. у вези са писањем падежних наставака после цртице (нпр. у XVI-ом веку; Belić, 1923). Правописи обухватају све аспекте употребе римских бројки (бројева). У Правопису из 1993. истиче се прво да „саставни део писма чине и бројеви, арапски

као главни и римски као допунски (у значењу редних бројева) (*Pravopis srpskoga jezika*, 1993: 39), затим да се тачка „не пише иза римских бројки, будући да оне редовно означавају редни број, те нема потребе диференцирања“ (*Pravopis srpskoga jezika*, 1993: 255). Од овог правила одступа само приручник Симића и сарадника (Simić i sar., 1993: 96).

Табела 3. Нормирање писања и употребе римских бројки у правописној литератури.

Правописни приручник		О римским бројкама
Белић	1923.	2. „Тачка се употребљава, као што смо видели (в. гл. XVII, 12), и иза бројева када су редни /.../: Инокентије IV. био је славни човек.“ 3. „Тачка која се употребљава уз редне бројеве (арапске и римске) све се више у употреби изоставља, тако да се код датума, обележавања стране књига и римских бројева уопште, нарочито у навођењу делова књига, одељака и сл., она обично изоставља. Књига IV, стр. 15 или књ. IV, 15 и сл. Урош I и Бела IV били су савременици.“ (стр. 125) Напомена: А. Белић у бројевима поглавља употребљава тачку после римске бројке.
	1934.	„Тачке иза арапских и римских бројева нису обавезне када су ти бројеви редни (в. т. 171) и када је из текста јасно да су редни. Урош III је знатно проширио нашу земљу.“ (стр. 12)
	1952.	Исто као у Белић 1934 (в. то).

МС, МХ 1960.	т. 130. (ц): „Иза редних бројева тачка се не пише када су означени римским бројкама: Дан стварања Југославије јест 29. XI 1943. г., а дана 29. XI 1945. Југославија је проглашена за републику. Издат је у XV књизи Старих писаца. У књ. V Јужносл. филолога објављене су и Мусићева и Белићева расправа о аористу.“ (стр. 119) (д) „Када се каквим знаком (римским или арапским бројем, великим или малим словом) означава поглавље, одељак или што слично, иза њега се ставља тачка ако се у истом ретку наставља текст (примере види на стр. 40. и 92).“ (стр. 119) Стр. 40: „I. СУГЛАСНИК Ч“ Напомена: На стр. 92 дати су примери за остале јединице, а не за римске бројке).
МС, 1993.	Видети пасус изнад.
Симић и сар., 1993.	„Белешка 2. Цифарске ознаке, кад представљају редне бројеве, треба обележавати тачком: 1./или I. (<i>ирви</i>), 25. /одн. XXV. (<i>двадесет њетии</i> или <i>њетии</i>), 1993./МСМХСIII. (<i>хиљаду деветстот деведесет ирећи</i> или <i>хиљаду девет стототина деведесет и ирећи</i>) и др.“ (стр. 96)
МС, 2010	„Тачка као помоћни правописни знак употребљава се: г) иза римских бројева (наравно у функцији редних) испред наслова поглавља (у сличној функцији) I. УВОД II. ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА“ (стр. 99) „Тачка се не пише иза римских бројки (јер оне редовно означавају редни број).“ (стр. 100)
Дешић, 2015.	т. 185(а): „Уз римске бројке, које се читају као редни бројеви, не пише се тачка: у XIX в(и)еку, 14. III 1994. године.“ (стр. 163)
Симић, 2016.	У одељку о писању бројева (не и у делу о интерпункцији – правописним знацима), т. 20.6(в) – „Белешка 1. – Цифарске ознаке кад представљају редне бројеве, можемо обележавати тачком: 1. или I (<i>ирви</i>), 25. и XXV (<i>двадесет њетии</i>), затим 1993. и МСМХСIII (<i>хиљаду деветстот, одн. девет стототина деведесет (и) ирећи</i>) и др.“ (стр. 117) „Упутство 1. – По правилу се тачка пише иза арапских бројева да обележи њихову употребу у служби редних бројева (пошто су римски устаљени у тој функцији, а необични у бележењу других врста квантификације, није их неопходно обележавати тачком).“ (стр. 117–118)

Писање тачке уз римске бројке којима означавамо редне бројеве кретало се од њене факултативне употребе (необавезности, в. Belić, 1923; 1934) до њеног неписања (с изузетком приручника Симића и сарадника из 1993, што је ко-

риговао Симић у приручнику из 2016. године. Променљивост римских бројки (са падежним наставком после цртице) напуштена је као могућност још у Белићево време.

Римске бројке у општој и школској пракси

На основу литературе, како грамаћичке, тако и правописне, видели смо да се римским бројкама ипак посвећује поприлично пажње. Наравно, да би се сагледао један правописни

проблем какав је овај, неопходно је испитати и стање у пракси.

Примери употребе римских бројки у општој пракси

Табела 4. Римске бројке у пракси – стандардна и сујстандардна решења.

Римске бројке у пракси	
 <p>(СТАНДАРД)</p>	 <p>(СТАНДАРД)</p>
 <p>(СТАНДАРД)</p>	 <p>(СУПСТАНДАРД)</p>
 <p>(СТАНДАРД)</p>	
 <p>(СУПСТАНДАРД)</p>	 <p>(СТАНДАРД)</p>

Наведени примери представљају случајеве с којима се свакодневно сусрећемо у пракси, а који утичу на наше правописне навике. Уврстили смо их у ову анализу да бисмо показали још један начин на који се правописна правила могу савладати – уз учење на грешкама.

Познавање римских бројки код свршених средњошколаца (резултатни исцртавања – анализа и интерпретација резултатних исцртавања)

Будући студенти Учитељског факултета у Београду на пријемном испиту полажу два те-

ста – из српског језика и књижевности и општих знања – информисаности. За потребе истраживања из теста из српског језика и књижевности издвојен је задатак којим се испитивало познавање писања бројева, како основних, тако и редних (писање вишечланих бројева, писање редних бројева, препознавање римских бројева уопште, али и препознавање римских бројева као редних). Уз то, из теста из општих знања – информисаности издвојен је један задатак који се тиче познавања римских бројева и њиховог писања. Задаци су изгледали овако:

Табела 5. Задаци са шест из српског језика и књижевности и из општих знања.

Тест из српског језика и књижевности	Тест из општих знања – информисаности
Напишите словима следеће бројеве:	Неправилно написан број је:
64 _____	а) DCLXXV
603. _____	б) MDXLIII
XXIX _____	в) CXXXXIII
	г) MMXI
	д) LXXX
	ђ) MCMLXI

Задатак истраживања био је да се покаже у којој су мери знања која ученици стичу наставом правописа довољна за јасно разликовање функционалне маркираности римских бројки, односно у којој мери испитаници, будући студенти Учитељског факултета, познају правописна правила која се тичу препознавања и писања римских бројева. Узорак истраживања чинило је триста осамдесет и шест кандидата који су полагали пријемни испит на обама смеровима (Образовање учитеља и образовање васпитача у предшколским установама) 2017. године. Резултати су представљени у табелама тако што су приказани они одговори који су били најзаступљенији, а они који су се нашли код једног или два кандидата сврстани су у групу под називом „остало“. У оквиру ове групе налазе се и они задаци без одговора.

Писање римских бројева

Један од захтева у првом задатку из правописа, који је уједно и био полазна тачка овог истраживања, био је да се римски број XXIX напише словима. У следећој табели приказан је проценат тачних и нетачних одговора укупно.

Табела 6. Писање броја XXIX.

XXIX	Број кандидата	%
Тачан одговор	93	24,09
Погрешан одговор	293	75,91
Укупно	386	100

Иако се, по наставном плану и програму које је прописало Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, писање бројева као наставна јединица обрађује већ у трећем разреду основне школе³, резултати су

³ Према плану и програму у трећем разреду основне школе се обрађују писање бројева и писање датума. Претпоставља се да је овај податак из пређашњег истраживања.

показали веома лоше стање – од триста осамдесет и шест испитаника само су деведесет три дала тачан одговор, што представља готово једну четвртину. Због тога нас је занимало какве су све одговоре испитаници давали. У табели која следи процентуално су приказани тачан и најчешћи нетачни одговори.

Табела 7. Писање броја XXIX – урејлед свих одговора.

Напишите словима следећи број:		Број одговора	%
XXIX	двадесет девети (тачан одговор)	93	24,09
	двадесетдевети	27	6,99
	двадесет девет	176	45,6
	двадесетдевет	36	9,33
	арапска бројка	1	0,26
	погрешан број	41	10,62
	празно	11	2,85
	полусложеница	1	0,26
	укупно	386	

Највећи број испитаника, скоро полови-на њих, не препознаје римске бројеве као редне, иако се то у Правопису експлицитно на-помиње: „Тачка се не пише иза римских бројки (јер оне редовно означавају редни број)“ (*Pravopis srpskoga jezika*, 2011: 100). Сличну грешку направили су и испитаници који су такође писали основни број, али спојено (*двадесетдевети*). Ова грешка показује двоструко огрешење о правописну норму: непознавање римских бројева као редних и спојено писање вишечланих бројева. Најближи тачном одговору били су они који су препознали редни број, али су га писали спојено (*двадесетдевети*). Занимљиво је да је један од најчешћих проблема испитаницима (око 10% њих) било препознавање броја који је представљен римском цифром. Одговори су били

најразличитији: *две хиљаде деветнаест(и)*, *две хиљаде четрнаест(и)*, *деветнаест(и)*, *двестадеветнаест(и)*, *две хиљаде сто девет(и)*, *хиљаду сто девет(и)*, *хиљаду сто шест(и)*, *двадесет(и) четири*, *хиљаду шест(и) сто девет(и)*, *двадесет(и) два*, *две хиљаде дванаест(и)* итд. Треба напоменути да су неки бројеве записали словима, а други арапском цифром. У целокупном узорку нашао се само један одговор где је тражени римски број представљен тачном арапском цифром – 29.

С обзиром на то да се на тесту из општих знања – информисаности такође нашао задатак у вези са препознавањем римских бројева, упоредили смо резултате са обају тестова. У следећој табели приказан је успех испитаника у вези са познавањем римских бројева на обама тестовима.

Табела 8. Успешност на обама задацима (римски бројеви).

Успешност на обама задацима (римски бројеви)		Број кандидата	%
СЈК	Тачан одговор	93	24,09
	Погрешан одговор	293	75,91
ОЗИ	Тачан одговор	114	29,53
	Погрешан одговор	272	70,47
укупно		386	

* СЈК – тест из српског језика и књижевности; ОЗИ – тест из општих знања – информисаности.

Резултати су готово једнаки. Испитаници су нешто боље урадили задатак на тесту из општих знања – информисаности, али тек за приближно 5,5%. Међутим, оно што треба имати у виду јесте да се у тачне одговоре који се тичу теста из српског језика и књижевности убрајају само они који су исправно написани. Ако би се у обзир узели и они одговори где је дат тачан број, али неисправно написан, разлика би била непоредиво већа, и то у корист теста из српског језика и књижевности. Укупан број испитаника који је препознао који је тачно римски број дат у задатку јесте 333, односно 86,27%. Овако

вљамо да се у оквиру јединице Писање датума обрађују и римске цифре, иако се то нигде експлицитно не наводи.

сагледани резултати показују потпуно другачију перспективу. Поставља се питање због чега је задатак са римским бројевима на тесту из општих знања урађен знатно лошије него што је то случај са тестом из српског језика и књижевности. Као одговор можемо само претпоставити да је у питању врста броја. Тачније, на тесту из српског језика дат је двоцифрени број, а на тесту из општих знања четвороцифрени.

Писање бројева исказаних арапским цифрама

Да бисмо добили потпунију слику о укупном знању ученика о писању бројева, у истраживање смо укључили и друга два захтева првог задатка из правописа: писање бројева 64 (*шездесет четири*) и 603. (*шестсто ирећи*). Пошто је бројчано бележење редних бројева могуће и арапским и римским бројкама, у нашем фокусу биће резултати који се односе на редни број 603 (*шестсто ирећи*). Резултати су приказани у следећој табели.

Табела 9. Писање броја 603. – *ирећед свих одговора*.

Напишите словима следеће бројеве:		Број одговора	%
603.	шестсто трећи (тачан одговор)	98	25,39
	шестстотрећи	27	6,99
	шестсто три	40	10,36
	шестстотри	9	2,33
	шесто трећи	106	27,46
	шестотрећи	39	10,1
	шесто три	30	7,77
	шестотри	17	4,4
	шестстотина трећи	6	1,55
	остало	14	3,63
	укупно	386	100

Број 603. тачно је записала тек четвртина испитаника⁴. Друга четвртина (26,16%) тражени број записивала је као основни. Међутим, најчешћа грешка тицала се записивања броја 600, те је најзаступљенији одговор био *шестсто ирећи*. Занимљиво је да је разлика између ова два одговора скоро незнатна, око 2%.

Као и у претходним случајевима, без обзира на то дали је број записан као основни или редни, највећи проблем представљало је писање вишечланих бројева, па су чести одговори били *шестсто ирећи/шестсто ирећи/шестсто ири/шестсто ири*. Наведени одговори показују да су два најчешћа огрешења о правописну норму непрепознавање броја 603. као редног и спојено писање вишечланих бројева. Веома честа грешка била је и писање бројева *шездесет* и *шестсто*. При грађењу броја *шездесет* долази до гласовних алтернација. Грешке које су се јављале изазване су тиме што испитаници нису бележили гласовне алтернације (*шестдесет*) или су то урадили делимично (*шездесет*). Са друге стране, код броја 603. учинили су потпуно супротно – забележили су обе гласовне алтернације иако то није требало учинити. Разлог за ово је врло једноставан. Наша правописна норма је својим највећим делом фонетска, али са елементима етимолошког правописа. Међутим, у континуалном говору бележе се све гласовне алтернације, ради лакшег изговора речи. Да би наш говорни апарат несметано могао функционисати, без напрезања, у говору ћемо сви, без изузетка, број 600 изговарати *шестсто*. Због изговора се грешке јављају и у писању.

Ако узмемо у обзир цео задатак из правописа, можемо видети да већина испитаника није била успешна у његовом решавању. Резултати су приказани у следећој табели.

⁴ За разлику од броја 64, који је тачно (*шездесет четири*) записало 63% кандидата.

Табела 10. Први задатак из правописа.

Напишите словима следеће бројеве:	Број кандидата	%
Сви тачни одговори	40	10,36
Тачна два одговора	77	19,95
Тачан један одговор	161	41,71
Све погрешно*	107	27,72
Непопуњено	1	0,26
укупно	386	100

Око 70% испитаника задатак је урадило на незадовољавајућ начин (од трију примера један или ниједан). Нешто мањи број кандидата имао је два тачна одговора (19,95%), а најмање је било оних који су цео задатак урадили тачно – тек нешто изнад десет процената (10,36%). Један кандидат је оставио задатак неурђеним.

Иако ортографска норма експлицитно прописује правила која се тичу писања бројева⁵, из датих одговора може се видети да су најчешће грешке изазване следећим огрешењима: препознавање римских бројева као редних и спојено писање вишечланих бројева. Уз то, може се убројати и препознавање римских бројева уопште.

Закључна разматрања

1. Резултати које су постигли кандидати на пријемном испиту на задацима посвећеним римским бројкама покренули су и питање њиховог места у наставној пракси.

2. Још раније је констатовано (Zeljić, 2013) да се у уџбеничкој литератури могу наћи и инструкције по којима се у писаном дискурсу увек мора користити бројевна реч уместо цифре, иако се и у лекцијама посвећеним бројевним врстама могу наћи бројке којима управо замењује-

мо бројевне речи. Ту су своје место, нажалост у недовољној мери, нашле и римске бројке, и то, по правилу, као једна од варијаната исказивања редних бројева (поред речи и арапске бројке са тачком). Иако се у плановима и програмима за српски језик на свим нивоима истиче тежња ка функционалном знању ученика у домену језика и правописа, анализа уџбеничке и правописне литературе показала је да су, када је реч о бројевима, наставни садржаји посвећени бројевима преваходно усмерени на бројевне речи, а да се цифарски еквивалент (било арапска било римска бројка) и не спомиње. Да је то пропуст, потврђују и овде споменути резултати, и то не само они у вези са римским бројкама већ и они у којима се основни и редни бројеви исказују арапским цифрама. На тај начин код ученика се не успоставља свест да је реч о једном систему исказивања прецизне количине и ранга (реда) у коме равноправно учествују и бројевне речи и бројке, те да бројке (цифре) такође могу бити језичке јединице (наравно не у правом смислу) када се употребљавају у исказу (реченици). Управо правописна норма то потврђује, јер је јасна знаковна еквиваленција „у полусложеничким удвајањима бројева типа *йей-шестй* (5-6), у изведеницама (са више образаца, стр. 56) типа *75-йодийњак* (*седамдесетйеййодийњак*), *175-йодийњца* (*175-йодийњца, сйоседамдесетйеййодийњца*) и сл.“ (Zeljić, 2013: 55), те у конструкцијама бројке и падежних наставака или суфикса типа у *2-ом йојлављу* или *3-оје деце*. Иако је приликом обраде бројевних врста поред морфолошког аспекта (јер су они и даље посебна врста речи) заступљен и правописни аспект (писање вишецифрених бројева типа *сйо йегесетй* и *шестй/шестйи/шестйоро/шестйорица*), неопходно је уврстити и бројке као семантичке еквиваленте – како арапске, тако и римске. То би изгледало овако:

⁵ Тачка се не пише иза римских бројки (јер оне редовно означавају редни број) (Pravoris, 2011: 100).

Одвојено се пишу вишечлани бројеви (основни, редни и збирни) (Pravoris, 2011: 90).

Табела 11. Приказ семантичке еквиваленције бројевних речи и бројки.

Бројевна врста	Примери		
	бројевна реч	Цифра	
		арапска	римска
редни бројеви	друго поглавље	2. поглавље	II поглавље I, I, MMIV
	двадесет (и) друго поглавље	22. поглавље	XXII поглавље
	сто двадесет и друго поглавље	122. поглавље	CXXII поглавље
основни бројеви	два поглавља	2 поглавља	/
	двадесет (и) два поглавља	22 поглавља	/
	сто двадесет (и) два поглавља	122 поглавља	/

То би даље значило и да се у настави правописа инсистира и на ситуационој маркираности бројки у служби основних и редних бројева. По томе, одређивао би се домен употребе (Табела 12).

Табела 12. Ситуациона маркираност римских бројки (цифара).

општа употреба	Као редни бројеви – писање нормирано правописном нормом; нпр. „у XX веку“, 21. XII 2017. године“ итд. Правописно правило: уз римске бројеве тачка се не пише јер означавају редне бројеве.
математика	Као цифра која означава број (исто и арапске). $XV + VI = XXI$; $60 - 4 = LVI$; $670 = DCLXX$ јединица = I, пет = V, десет = X, педесет = L, сто = C, пет стотина = D, хиљада = M. Сваки број се добија комбинацијом ових симбола. Правила писања су: - Више од три једнаке ознаке не могу се писати једна поред друге. - Низ истих цифара представља бројну вредност једнаку њиховом збиру. - Ако се нађе мања цифра лево од веће, онда се мања одузима од веће. - Ако је мања цифра са десне стране веће, онда се те цифре сабирају. (Dejić, 1990: 24)

Само на овај начин знања која ученици стичу наставом правописа постају довољна за јасно разликовање функционалне маркираности римских бројки (с једне стране, као језичких, а са друге, као математичких знакова).

Литература

- Babić, S., Moguš, M. (2011). *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Belić, A. (1923). *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona.
- Belić, A. (1934). *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon A. D.
- Belić, A. (1952). *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*. Prosveta: Beograd.
- Dejić, M. (1990). *Tajni svet matematike*. Beograd: Nolit.
- Dešić, M. (2015). *Pravopis srpskog jezika, školsko izdanje*. Beograd: Klett.
- Dragičević, R. (2005). *Srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Dragičević, R. (2011). *Srpski jezik i jezička kultura za 5. razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- *Hrvatski pravopis* (2013). Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Klikovac, D. (2011). *Srpski jezik i jezička kultura za 8. razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Klikovac, D., Nikolić, M. (2014). *Srpski jezik 2 (za drugi razred gimnazija i srednjih stručnih škola)*. Beograd: Eduka.
- Lompar, V. (2007). *Srpski jezik za 5. razred osnovne škole*. Beograd: Klett.
- Lompar, V. (2011). *Srpski jezik za 8. razred osnovne škole*. Beograd: Klett.
- Lompar, V., Antić, A. (2014). *Gramatika, Udžbenik za drugi razred gimnazija i srednjih stručnih škola*. Beograd: Klett.
- Marinković, S. (2006). *Zabavna gramatika za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Nikolić, M., Nikolić, M. (2007). *Srpski jezik i kultura izražavanja za 4. razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Nikolić, M., Nikolić, M. (2008). *Srpski jezik i jezička kultura za 5. razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Pešikan, M., Jerković, J., Pižurica, M. (1993). *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Pešikan, M., Jerković, J., Pižurica, M. (2010). *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Pešikan, M., Jerković, J., Pižurica, M. (2011). *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Pešikan, M. (1987). O današnjem stanju našeg književnog jezika (pravopisna pitanja). *Književnost i jezik*. 1–2, 109–120.
- Piper, P., Klajn, I. (2013). *Normativna gramatika srskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- *Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika* (1960). Novi Sad, Zagreb: Matica srpska, Matica hrvatska.
- Simić, R. (2016). *Srpski pravopis*. Beograd: Jasen.
- Srdić, J. (2018). *Dar reči – gramatika za srpski jezik i književnost za peti razred osnovne škole*. Beograd: Logos.
- Stanojčić, Ž., Popović, LJ. (2011). *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Stevanović, M. (1991). *Savremeni srpskohrvatski jezik (Gramatički sistemi i književnojezička norma)*. Beograd: Naučna knjiga.

- Štasni, G., Dobrić, N. (2011). *Srpski jezik i jezička kultura* (udžbenik za osmi razred). Beograd: Eduka.
- Zeljić, G. (2013). Čitanje i pisanje brojeva ciframa (brojkama) i slovним znacima u školskoj i opštoj praksi. *Inovacije u nastavi*. XXVI (2), 52–59.
- Zeljić, G. (2014). Brojevi kao vrsta reči u gramatičkim udžbenicima za osnovnu školu. *Inovacije u nastavi*. XXVII (1), 42–54.
- Zeljić, G. (2014). Pravopisna rešenja vezana za brojeve – od Vukove *Pismenice* do danas. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*. 44 (1), 439–449.
- Zeljić, G. (2016). Pravopisna znanja budućih učitelja i vaspitača. *Književnost i jezik*. 3–4, 263–277.
- Žeželj Ralić, R. (2018). *O jeziku – srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Klett.

Summary

The orthographic norm specifies that Roman numerals (numbers) are used to denote ordinal numbers and represent a semantic equivalent to Arabic numerals with a full-stop, or ordinal numbers, as a numerical type, and therefore, with Roman numerals, the full-stop is not written (for example, XLVI FEST = 46 FEST). Bearing this in mind, the authors highlighted the importance of Roman numerals in the system of numerical types in the relevant orthography and grammar handbooks (from Belić's and Matica's orthography handbooks to Normative Grammar) and offered solutions that would regulate their normative status and place in the orthography and grammar of the Serbian Language. The paper analyzes the results obtained from the candidates at the entrance exam at the Teacher Education Faculty in Belgrade in 2017 on the tasks related to the knowledge of Roman numerals. The sample consisted of 405 candidates from both departments. The results of the research show that the knowledge that students acquire in the instruction of orthography is insufficient to clearly distinguish the functional marking of Roman numerals (on one hand, as linguistic, and on the other, as mathematical symbols). The results indicate the need for a systematic processing of Roman numerals within ordinal numbers (as one of the alternative solutions for their expression, in addition to the numerical word and Arabic numerals with a full-stop).

Keywords: *Serbian Language, orthography, numerical type, ordinal number, digit.*